

MANGARTSKI PLAZ V LUČI PLAZOVNE TERMINOLOGIJE

Mangart Lanslide in Light of Slide Terminology

Ivan Gams* UDK 811.163.6'37:551.2/3

Plazova 15. in 17. novembra 2000, ki sta zahtevala sedem življenj, v zgornjem delu vasi Log pod Mangartom porušila več zgradb in okoli 80 ljudi prisilila k začasnemu preselitvi, sta v slovenski javnosti vzbudila nenavadno zanimanje za zemeljske plazove. Tudi zato je Sekcija za sedimentologijo pri Slovenskem geološkem društvu 7. decembra 2000 v Prešernovi dvorani SAZU v Ljubljani priredila javni posvet, na katerem so predstavniki več strok poročali o ugotovitvah terenskega raziskovanja.

Pri opredeljevanju tipa mangartskega plazov so uporabljali več imen. Poleg splošne oznake, da je bil gravitacijski plaz, je bilo slišati imena kot masni tok drobirja, plaz debritov, plaz grušča, muljasti plaz, murasti plaz, murenski plaz in blatni tok. Da bi prispevala k enotnejši plazovni terminologiji, je Sedimentološka sekcija Slovenskega geološkega društva januarja 2000 v ožjem krogu sodelavcev kot diskusijsko gradivo pripravila predlog osnovne delitve plazov in njihovih imen. Preglednico mi je posredoval predsednik sekcije prof. dr. Jože Čar, za kar se mu zahvaljujem. Preglednica deli gravitacijske tokove na kalni tok, utekočinjeni tok, zrnski tok in tok drobirja, vsi pa se delijo glede na mehanizem vzdrževanja zrn med tokom in glede na vrste sedimentov. Ti so na primer pri zrnskem toku homogeni peski (brez strukture), pri toku drobirja pa heterogene kaotične strukture (ta imena so tu navedena nespremenjena).

Potem ko sta za to številko Ujme prispela dva članka o mangartskem plazov, ki sta imela že v naslovu različni poimenovanja, je uredniški odbor na seji 15. januarja 2001 sklenil poenotiti poimenovanje te vrste plazov. S tem ciljem je bila izdelana naslednja študija.

Neenotno poimenovanje zvrsti zemeljskih plazov najdemo tudi v tuji literaturi, med množico imen pa je raba nekaterih bolj ustaljena. Poglejmo si na primer imena za premikanje zemeljskih gmot v angleščini. Pod krovnim imenom landslide (zemeljski plaz) so našteje podvrste solifluktion (soliflukcija), creep (polzenje), earth flow (zemeljski tok), mud flow (blatni tok), slump (usad), debris avalanche (plaz drobirja) in rock fall (skalni podor) (Encyclopedia Britannica, 1963). V slovenski literaturi, zlasti geomorfološki, se pogosto pojavljajo imena soliflukcija, med zemeljskimi plazovi pa usad, blatni tok in skalni podor. Poleg teh sta se v strokah dokaj ustalila termina plazovina za plazovno gradivo in plaznica za zemljišče s pogostejšimi plazovi. Oba izraza v tem pomenu pozna tudi Slovar slovenskega knjižnega jezika (v nadaljevanju SSKJ).

Iz tuje in domače literature lahko vidimo, da so imena za tipe zemeljskih plazov navadno sestavljena iz dveh prvin: prva določa hitrost premikanja gmote, druga pa znato sestavo plazovine. Določitev obeh prvin pa pri posameznih plazovih pogosto ni lahka. Počasni plaz ponekod leta počasi drsi, nato pa hipno zdrsi. Zlasti če je kamninska sestava plaznice različna, je tudi plazovina granulacijsko navadno precej različna in le redko enotne sestave. V tej povezavi lahko razumemo različna poimenovanja, ki so jih raziskovalci uporabljali za mangartski plaz.

Čeprav gradivo plazovine, naklon plaznice in drugi pogoji močno vplivajo na hitrost premikanja gmote in se plazovina različne sestave lahko premika počasi ali hitro, pa doma in v tujini pri določanju plazov v glavnem ločijo le dve vrsti: počasno premikanje, ki ga merimo v milimetrih, centimetrih ali metrih na dan, in hitro, ki ga merimo v metrih na minuto. Več poimenovanj najdemo pri opredelitvi sestave plazovine (Gams, 1989).

Poglejmo si najprimernejše besede, s katerimi bi lahko najbolj smiselno določili obe prvini plazovnih terminov.

Za imenovanje počasnega premikanja pridejo v poštev predvsem besede drsenje, plazenje in polzenje. SSKJ pojasnjuje besedo drseti takole: »premikati se z močnim, tesnim dotikanjem, navadno po gladki podlagi«. Pri glagolniku drsenje je navedena zveza »drsenje plaza v dolino«. Beseda lesti je med drugim pojasnjena tudi s »počasi teči, polzeti«. Besedo polzeti pojasnjuje SSKJ s »počasi se premikati«. Izraz plaziti je pojasnjen s »premikati se tako, da je telo blizu podlage«. Vse te v SSKJ navedene besede se v javnosti uporabljajo tudi v povezavi z zemeljskimi plazovi, npr. plaz leze, drsi ali plazi (primer v SSKJ: »zemeljska plast plazi po pobočju«). Iz teh glagolov je najlažje napraviti glagolnika drsenje in plazenje, oba pa sta potrebna za dvodelno ime plazovnega tipa (drsenje ali plazenje zemljine, blata, drobirja, grušča, skal itd.). Za hitro premikanje plazovine se je v strokovni rabi doma in v tujini uveljavila beseda tok (flow).

Za sestavo plazovine pridejo v poštev predvsem tisti termini za različno zrnastost sedimenta, ki jih uporabljata pedologija in sedimentologija. V zvezi z zemeljskimi plazovi so to predvsem besede glina, melj, pesek, kot mešanica pa ilovica, nadalje drobir, prod, grušč, skala itd. V poštev pride še blato, ki ga SSKJ opredeljuje kot razmočeno zemljo. Za mešano sestavo lahko uporabimo imena zemljina, preperina ali kar plazovina, pa tudi drobir, kadar gre za mehanično razkrojeno gradivo. Uporabljamo lahko tudi geološko terminologijo za sedimente: pogosto plazijo skrilavci, groh ali tuf, fliš, lapor in drugi nevezani ali slabo vezani sedimenti.

Če delimo plazovne tipe po hitrosti premikanja na počasne in hitre in po sestavi plazovine na osem vrst, imamo na razpolago šestnajst dvobesednih terminov. Naša in tuja raba pa številko tipov zemeljskih plazov zmanjšujeta in najpogosteje poleg usadov in skalnih podorov poznata le plazove blata, plazove drobirja (s tujko debris) in plazove kamenja (skalovja). Mulj je v SSKJ opredeljen kot »drobnozrnata usedlina počasi se gibajočih vod, zlasti sladkih«. Plazovi s tako sestavo plazovine so v Sloveniji redki in še ti se obnašajo podobno kot blatni plazovi.

Dvobesednemu terminu za plaz lahko dodamo še več oznak, na primer glede na obnašanje delov plazovine med plazenjem (npr. rotacijski plaz zemljine).

Iz doslej povedanega lahko zaključimo, da sta za podvrste zemeljskega plazov najbolj običajna enobesedna termina usad in (skalni) podor. Pri obeh je sestava plazovine navadno že zajeta v imenu, saj se v usuadu »usede« preperina in pri podoru podre skalovje, redkeje konglomerat, breča in podobno, največkrat po strmem pobočju. Pri podvrstah zemeljskega plazov, za katere je značilno počasno premikanje, tj. drsenje, plazenje, se od terminov za sestavo plazovine v strokah najpogosteje navajajo blato (blatni tok), drobir (tok drobirja), zemljina (tok zemljine), javna raba pa tok plazovine običajno imenuje kar plaz. Ne more biti napačno, če v strokovni rabi v drugi sestavini imena za zemeljski plaz uporabljamo druge geološke, sedimentološke in pedološke termine, ki so pomensko natančnejši.

Kako torej opredeliti mangartski plaz ob domnevi, da sta oba plazova iz novembra 2000 imela enako plazovino? Čeprav na začetku leta 2001 še ni bila objavljena analiza zrnastosti plazovine na vrhu plazov nad Mangartsko planino

* prof. dr., Ul. Pohorskega bataljona 185, Ljubljana

in na več nižjih mestih v dolini Mangartskega potoka ter Predelice, je po že omenjenih referatih in slikah, objavljenih v javnih občilih, tudi v reviji Življenje in tehnika (Vidrih, 2000), očitno, da so v plazovini prevladovali drobne frakcije, ki so bile prepojene z vodo. Zanje je značilno, da skupno z večjim gruščem in skalami med tokom po strmi plazini doživijo likvifikacijo, to je iztiskajo vodo. Z njo je plaz v Zgornjem Logu poškrpil nekaj bližnjih zgradb. To in hitro premikanje zlasti pri drugem plazu opravičujejo ime mangartski blatni tok. Blatna sestava plazu je predvsem posledica obilnega dežja in mešane geološke sestave na južni strani Mangarta. Geološka karta območja Beljak in Ponteba (Jurkovšek s sodelavci, 1986) ima na južnem pobočju Mangarta vrisane štiri vrste kamnin:

- triasni apnenec, apnenec z roženci, dolomit, kalkarenit, laporji in meljevca,
- triasni masivni skladnat dolomit in apnenec,
- nesprijeta morena in
- pobočni grušč in vršaj.

Kot kaže, je poleg pobočnega materiala s plazom zdrknilo v dolino največ preperelega triasnega laporja in meljevca, po katerih so bile nekdanje znane t.i. rabeljske plasti, ki segajo iz Rabeljske doline prek južnega pobočja nad Mangartsko planino. Na pobočju Mangarta sta še triasni apnenec in dolomit, ki sta bila poleg vršajskega materiala glavna dobavitelja grušča in skal.

Termin blatni tok zagovarjamo, ker je dokaj razširjen in je uporabljen že v prvem pregledu naravnih nesreč v Sloveniji (Grimšičar, 1983). Nemško ime Mure, po katerem neka-

teri izvajajo termin murenski ali murasti plaz, ni primeren, saj ga v Nemčiji nekateri enačijo s kamnitim plazom po strmi hudourniški grapi (Schuman, 1987 str. 381). Ob primerni sestavi plazovine bi lahko nemški termin murenski (murasti) plaz slovenili tudi s plazom drobirja.

Iz navedenih razlogov se je uredniški odbor Ujme odločil v obeh prispevkih v tej številki za enotno ime mangartski blatni tok. Ni pritegnil ljudskemu imenu iz doline Koritnice, ki je ob poročanju o mangartskem plazu prešlo tudi v mnoga javna občila - mangrtski plaz. Beseda prihaja od osebe Mangart. Po slovnичnem pravilu se v primeru, ko je drugi, nenaglašeni samoglasnik a in ne e, v knjižni slovenščini ne izvaja njegova vokalna redukcija. Oblike Mangart, Mangartski jezera in podobno prevladujejo na mnogih novejših zemljevidih (glej tudi Mangart v Enciklopediji Slovenije in v Atlasu Slovenije v izdaji MK z zemljevidi v merilu 1 : 50.000) in v javni rabi nasploh.

Literatura:

1. Gams, I., 1989. Terminologija premikanja zemeljskih gmot. Ujma 3. 122–123.
2. Grimšičar, A., 1983. Zemeljski plazovi v Sloveniji. Naravne nesreče v Sloveniji kot naša ogroženost. SAZU, 59–66.
3. Jurkovšek, B. s sodelavci, 1986. Osnovna geološka karta SFRJ Beljak in Ponteba 1 : 100.000. Beograd.
4. Schumann, W., 1987. Das Buch der Erde, I. Lexikographisches Institut, München. str. 381
5. Vidrih, R., 2001. Plazovi in potresi ter blatni tok pod Mangartom. Življenje in tehnika, januar 2001. 20–30.